
O starém lékařství

O starém lékařství

Zpřístupnit antické tradice hippokratovského lékařství české odborné i laické veřejnosti, představit lékařství jako specifický obor, který se pohybuje mezi sférou přírody a sférou lidské kultury, mezi zkoumáním všeobecného a léčbou individuálního, a v neposlední řadě vyvolat diskusi o lidské přirozenosti a metodách jejího zkoumání napříč humanitními a přírodovědnými obory je cílem projektu Corpus Hippocraticum ve světle současných věd o člověku. O interdisciplinárním projektu hovoří jeden z jeho řešitelů Mgr. Hynek Bartoš, Ph.D. z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy a z Humboldt-Universität zu Berlin (Institut für Klassische Philologie).

V projektu Corpus Hippocraticum ve světle věd o současném člověku jste si stanovili tři základní cíle. Třetí z nich, který jste charakterizovali jako nejtěžší, má pozdvihnout hippokratovské bádání v českých zemích na mezinárodní úroveň. V čem toto bádání u nás zaostává za světem?

Zaostává v tom, že tady donedávna v podstatě vůbec neexistovalo. Za posledních sto let se v Čechách Hippokratovi nikdo soustavně nevěnoval, ačkoli každý se s jeho jménem setkal už na základní nebo nejpozději na střední škole.

Mgr. Hynek Bartoš, Ph.D.

Co všechno o tom nevíme?

Hippokratovské bádání viděno ze světového měřítka prožívá v posledních řekněme třiceti čtyřiceti letech obrovskou renesanci, která souvisí s tím, že se na dějiny vědy a myšlení začínáme dívat trochu jiným pohledem. Takže existuje určitý revival zájmu o počátky evropského lékařství a nám šlo v první řadě o to představit českým čtenářům aspoň některé z hippokratovských spisů. To je určitý dluh, který tu máme, a můžeme v tomto směru cítit jistou kolektivní vinu. Co se týče poněkud úsměvné fráze „pozdvihnutí hippokratovského bádání na mezinárodní úroveň,“ tím jsme chtěli říct především to, že se budeme snažit nejenom překládat hippokratovské spisy, komentovat je a připravovat k víceméně populárnímu vydání v českém jazyce, ale že naším cílem je také účastnit se mezinárodní hippokratovské diskuse. V českých humanitních vědách bohužel není úplně běžnou praxí publikovat v zahraničí, přednášet na mezinárodních konferencích nebo organizovat setkání špičkových světových odborníků.

Jak si vysvětlujete, že česká věda lékařská, filozofická, přírodovědecká a humanitní obory se Hippokratovi nevěnují na rozdíl od zahraničí?

V zahraničí se tomu také nevěnují lékaři, ale především historici vědy a filologové. Samozřejmě že doba, kdy lékař četl hippokratovské spisy s nadějí, že se tam dozví něco využitelného pro svoji praxi, je dávno pryč, nejmíň 150, možná 200 let. Dnešní zájem je z velké části jiný než čistě lékařský; nic zásadního v hippokratovských spisech pro lékařskou praxi ve smyslu technického výkonu samozřejmě nenajdeme, náš pohled na svět je jiný a stav vědy a poznání je úplně někde jinde. Z tohoto hlediska je to pouze kořen, počátek lékařství jako samostatné a velmi specifické vědy. Přesto mohou být hippokratovské spisy i pro dnešního lékaře něčím zajímavé, například tím, že se v nich dočte o nejstarších pokusech formulovat otázky a problémy, které jsou nějakým způsobem pořád aktuální a které řeší i dnešní lékař ve své každodenní praxi - jak postupovat metodologicky, jak reflektovat omezenost toho, co dělá, jak přistupovat ke svému pacientovi, jak ho přesvědčit o tom, co je pro něj dobré...

Ríkáte, že hippokratovská medicína nebo soubor lékařských spisů, které takto nazýváme, je z hlediska etiky a filozofie lékařství pořád aktuální. V čem, kromě formulování otázek, o kterých jste hovořil, může současné době pomoci? - vždyť dnešní medicína má v rukou takové možnosti, jaké nikdy neměla.

Myslím, že může vést k lepší reflexi toho, co lékař dělá, jak to dělá a proč to dělá. Je to srovnatelné řekneme s tím, když si dnešní matematik přečte Euklidovy Základy geometrie a zjistí, že to, co napsal Eukleidés, pořád platí, byť se geometrie od té doby rozvinula a objevila další možnosti, anebo s tím, když si dnešní logik přečte Aristotelovy Analytiky a zjistí, že to, co objevil Aristotelés, víceméně pořád platí. A podobné je to s některými hippokratovskými úvahami o tom, jak se to má s člověkem, jeho přirozeností, se zdravím a nemocí nebo se vztahem lékař–pacient. Mnohé z nich jsou tak obecně a výstižně formulované, že na nich ani po dvou a půl tisíciletích nic nezestálo, jsou stále čerstvé, stále platné.

Ale tyto věci byly už mnohokrát zkoumány, přeformulovány, na lékařských fakultách existují obory a předměty lékařské etiky, psychologie a tak dále, tak proč by se měl znovu vracet k tomu původnímu materiálu, kvůli poesii textu?

Já bych to nerad formuloval tak, že by někdo měl něco dělat. A vůbec nechci propagovat hippokratovské bádání v tom smyslu, že to dnešní lékaři musejí číst. Myslím si naopak, že jsou to samotní lékaři, a nejenom oni, kdo dnes cítí potřebu nebo chuť obracet se k antickým myšlenkám. A pokud jsou omezení češtinou jako jazykem, nemají jaksi kam. To je jedna věc. Ale to, co jste nakousla, je zajímavé. Ano, snad každý lékař stejně jako mnohý laik má pocit, že o Hippokratovi něco ví, přesto že většina z těch nejznámějších věcí, které o Hippokratovi kolují, nejsou pravdivé.

Například?

Například se v téměř každé učebnici dočtete, že Hippokratovy názory máme zachované v hippokratovských spisech. Ovšem z pohledu dnešního hippokratovského bádání se nedá s jistotou říct ani o jednom z těch 65 anonymních spisů, že ho napsal Hippokratés, přestože nikdo nepochybuje o tom, že nějaký Hippokratés žil, něco učil a možná i něco napsal. Co je třeba pro vás, paní redaktorko, symbolem hippokratovského myšlení?

Asi jeho ideál harmonie člověka s prostředím, dále konkrétně nemůžu nezmínit Hippokratovskou přísahu, která se přisuzuje jemu nebo jeho žákům, nebo jeho známou formulaci čtyř tělesných šťáv.

Tak to ano. Co se týče Hippokratovské přísahy, jeden britský badatel to docela pěkně vystihl, když napsal, že Hippokratovská přísaha je po Bibli nejznámější a nejvlivnější antický text. Ano, každý o ní již slyšel, lékaři dokonce dodnes skládají Hippokratovskou přísahu. Kdyby si ale přečetli její původní znění, zjistili by, že by například nesměli vzít skalpel do ruky...

Ano, její znění mě překvapilo v mnoha ohledech, pro dnešní dobu jsou některé pasáže už nepřijatelné.

Zmínila jste dále čtyři tělesné šťávy. To je teorie, která je představená ve spise O přirozenosti člověka, ale pouze v tomto jednom jediném spise z těch 65. V jiných spisech se mluví o jiných šťávách nebo o jiném počtu šťáv, nebo se o nich nemluví vůbec, někdy se mluví o různých živlech... A je to především zásluha Galéna, lékaře, který žil v 2. století po Kristu, tedy více než šest set let po Hippokratovi, že dnes teorie čtyř tělesných šťáv symbolizuje hippokratovské lékařství. Galénos nabyt přesvědčení, že ví, co napsal Hippokratés, a byl to podle něj právě spis O přirozenosti člověka a několik dalších spisů, které jsou v souladu s naukou o čtyřech šťávách. Celé je to doxografický mýtus.

Antičtí lékaři měli znalosti, které odpovídaly době, a v lékařské praxi používali pouze na svůj úsudek, své pozorování a zkušenosti. Navíc z dnešního pohledu to vypadá, že co antický lékař, to filozof. Můžeme říci, že čím méně toho lékařská nebo jiná exaktní věda ví, tím více se zabývá filozofií, léčí nebo odvozuje své závěry od fungování obecně platných filozofických nebo kosmologických vztahů a souvislostí nebo na základě spekulací, které nahrazují přímou empirii?

Některé hippokratovské spisy, jako třeba spis O starém lékařství, nám dokládají, že již antičtí lékaři zakládali svůj obor na empirické metodě, která je v něčem velmi podobná té dnešní. Na jedné straně tedy mezi nimi byli empirici odmítající jakékoli nepodložené spekulace, na straně druhé někteří z hippokratovských autorů zastávali ty nejúžasnější a nejsofistikovanější filosofické spekulace o lidské přirozenosti, jaké se nám z klasické doby antického Řecka dochovaly. Různé přístupy, které nacházíme v hippokratovských spisech, se zkrátka nedají zredukovat na jeden výklad - a to je také součástí demytologizace toho, co se o Hippokratovi a hippokratovských spisech říká - žádná jedna nauka či jedna metoda tam není. Z našeho pohledu je na tom zajímavá právě ta široká paleta názorů a přístupů, které se vzájemně konfrontují. To podle mého názoru může být inspirativní zejména v dobách, kdy vědní obor stojí na křižovatce, kdy se mění paradigma nebo kdy staré paradigma přestává dobře fungovat. V lékařství donedávna platilo mechanistické paradigma, které tělo redukuje na mechanismus látek a struktur, což je přístup, který má nesporné přednosti, ale také slabiny a omezení. S novým pohledem dnes přicházejí například celostní, systemická nebo psychosomatická medicína, které jasně ukazují, že nejde pouze o to, jaké je mé momentální chemické složení a v jaké kondici jsou mé fyziologické struktury. To je často pouze důsledek či symptom toho, jaký způsob života vedu, jakou životní situaci zrovna prožívám, v jakém rodinném prostředí žiji, jak jsem na tom v práci, jaká je zrovna sezóna, v jakém jsem věku, jak jsem naladěný a tak dále. Tohle všechno, jak dnešní lékaři znovu objevují, nutně patří k péči o člověka a jeho zdraví - ne ve smyslu, že takhle se to má dělat, takhle je to správné, ale protože to takhle funguje. A když je lékař k takovým věcem pozorný, má mnohem větší úspěchy v léčbě, ačkoli se jeho přístup nedá vysvětlit pouze mechanistickým pohledem. V tomto smyslu lékaři opravdu stojí na určitém rozcestí, a možná proto se ohlížejí zpátky a hledají takové modely myšlení, které by dnes mohly být použitelné nebo alespoň inspirativní.

Patří tedy medicína do okruhu věd přírodovědných, filozofických nebo společenských, jak jste teď naznačil?

Z teoretického pohledu je lékařství specifické právě tím, že stojí na rozhraní přírodních věd, které se snaží objektivně popisovat a kvantifikovat fakta, a věd humanitních nebo společenských, které se řídí jinými metodami a sledují jiné cíle. Hlavním cílem lékařství přece není objektivně popisovat, ale především léčit, to znamená pomáhat lidem překonávat

obtížné individuální situace. Existují ale i další specifika, která podle mě stojí za zmínku. Lékařství je dnes – stejně jako tomu bylo již v antice - oborem, kterému každý intuitivně rozumí, který každý občas potřebuje, zejména v těch nejtěžších situacích, a proto si ho každý váží. Lékař je jedním z prvních profesních odborníků, se kterým se seznámíme již v dětském věku, je to jedna z prvních profesí, se kterými se děti ve svých hrách identifikují. Každý máme s touto profesí osobní zkušenost a díky tomu se o ní můžeme vůbec bavit, přestože nejsme odborníci. Možná je to model, jak něco podobného nacházet i v jiných oborech. Aspoň já to cítím jako dnešní problém: na jedné straně jsou vědecké autority, které nám říkají, jak se věci „doopravdy“ mají, na straně druhé stojí laik, který většinou jazyku těchto odborníků nerozumí a nechápe, jak na to ti vědci přišli. Laik má také často tendenci slepě věřit tzv. „vědeckým poznatkům“ a přitom si neuvědomuje, že jsou to vše jen silnější nebo slabší hypotézy, které dříve nebo později někdo pozmění nebo úplně vyvrátí. V lékařství a farmakologii navíc hraje obrovskou roli byznys, který se často maskuje za vědu. Zkrátka mezi laiky a experty chybí komunikace, a myslím si, že lékařství je modelovým příkladem vědního oboru, který se bez diskuse mezi specialisty a laiky neobejde. Taková diskuse začíná již v lékařské ordinaci, kde se občas ocitne každý z nás. Tam přece nediskutujeme pouze o tom, co nás teoreticky zajímá, ale především o tom, co se každého z nás a našich nejbližších bezprostředně týká, co nás trápí a čemu máme potřebu lépe porozumět, pokud máme porozumět sami sobě. Žijeme totiž v neustálém napětí mezi zdravím a nemocí, mezi životem a smrtí.

Děkuji za rozhovor.

ještě k projektu Corpus Hippocraticum ve světle současných věd o člověku
(Marie Kohoutová)